

Sicole

Kékes divancetes [prépositions]

Egzimpes

Li dvancete « mon » / « amon » / « emon »

*I ridmeure **amon** ses parints.*

*C' est on câbaret ki s' loméve « **amon** nozôtes ».*

*Dj' a veyou on côp, **mon** Alfred Wanlin, ene troye ki nd aveut coshlé*
17.

*C' est l' walon d' eyou ? :: C' est l' walon d' **emon** nozôtes.*

Mots d' aplacaedje

pamon

*Il a rpassé **pamon** Colas Djåke-Pire.*

dé mon

*Li legumî est co **dé mon** Tereze Ligot*

paddé mon

*Li singlé a rpassé **paddé mon** Norine do Pousse*

Sinonimeye

adlé (adré)

*Dj' a stî al shijhe **adlé** Madi*

Li dvancete « dé » / « dilé » / « dlé » / « addé » / « adlé »

Egzimpes

*Dj' a stî **dé** lu po rfé m' copiutrece.*

*Il esteut co **dlé** l' eglijhe la dijh minutes.*

*A çt ådje la, i vât mî k' ele dimeure **adlé** ses parints. (Bayamont : allé)*

***Dilé** vos, dji m' sint raviker.*

*Çou k' on est fwait, des biestreyes, cwand on esteut **addé** l' mwaisse*
Colignon.

Mots d' aplacaedje

paddé

*C' esteut **paddé** Tôtiene, dirî l' Viye Virêye.*

Nos d' viyaedje (fr. -lès-, -les-)

*Sinte-Mareye-**dilé**-Libråmont <> Sinte-Mareye-el-Gåme*

*Sint-Djermwin-**dlé**-Couvén <> Sint-Djermwin-**dlé**-Inguezêye*

*Tchårnoe-**dlé**-Måtche [Charnois] ; Tchenoe-**dlé**-Latour [Chenois]*

Eciclopedeye :

Djan d' Mådi

Djan d' Mådi (Djihan d' Mådi, Djan d' Mâdi), c' est ene rilomêye fâve do payis gâmet.

Portant, li Djan, c' esteut ene vraiye djin. Si pa si lomêve dedja *Jehan de Mady* (Djihan d' Madi) [*Montmédy*]. I dmoreve a Vlône [*Velosnes*] el Gåme di France.

Li fi riçuva l' minme no kel pa. Il âreut skepyî e 1585. Il a morou diviè 1632. Di 1611 a 1615, il esteut foistî pol prevôt d' Vierton.

Come il esteut violoneu, on lyi a metou sol dos li fâve do violoneu et do leu.

Sicrijaedje da Albert Yande so Djan d' Mådi

Albert Yande a rashonné les fâves k' on racontéve sor lu, et ndè fé ene epopêye di 1121 vers.

Elle a stî metowe al sinne pol prumî côm li 4 di nôvimbe 2006 pa Jacques Herbet et djouwêye å Lochnô pa Bernard Daussin. Li pîce al mierdin [*pièce à un seul acteur*] a stî rdjouwêye a Mårbuhan (payis da Bernard Daussin), Tchenoe-dlé-Latour, Ratchcoû et Habâ-l'-nouve (djanvî 2008). I fât 60 candjments d' loumire et 40 muzikes et sons. So l' erî-plan, gn a tos les viyaedjes ki l' Djihan d' Mådi î passe.

Viyaedjes cités dins l' pîce Djan d' Mådi da Yande

Belmonte / Breu / Buznol / Tchantmiele [*Chantemelle*] / Tchekion [*Châtillon*] / Dampicoû / Floraveye / Halazi / Harnoncoû / Izel / Lime / Môrgni / Mådi [*Montmédy*] / Mson - Musson / Mussi / Prouvi / Lochnô [*Rossignol*] / Sint-Mår / Sinu [*Signeulx*] / Somtone / Chuchi [*Suxy*] / Tintni / Torgni / Vlône [*Velosnes*] el France / Vezin / Virton / Viancoû [*Willancourt*]

Ôtès plaeces

Bår / Li bwès d' arintmint / Li bwès d' Bonleu / Li Gregne å Bwès / *Li Hôt des Possons / Les Målès Pires ("Malpierres") / Montåban / Li Trô des [[Fêye]]s.

Rilomêye

Dins l' emission « Foû des rays », li prumî limero djâza d' Djan d' Mådi.

Kékes mots d' gâmès :

gâmès : « sôte-aux-blosses » = walon « sôte-ås-biokes » : onk u ene ki s' mâvele po des réns.

Belès-letes

Albert Yande

Albert Yande a skepyî e 1909 ey a morou e 1990 a Harinsât.

C' esteut on scrijheu e gâmès.

Il est purade kinoxhou pol paskeye di Djhan d' Mâdi, ene epopêye di 1200 vers (di 10 pîs).

Riprins dins l' grosse antolodjeye da Piron et dins l' Antolodjeye Fleurs diyalectâles et ossu dins l' Antolodjeye Scrire.

Onk des lives del coleccion Memwere Walone del SLLW est scrît sor lu.

Djan d' Mâdi

Divant d' l' awè, les parints do Djan estént ddja vîs, et i n' savént pont aveur d' efant. I tûzèt ki c' est on sôr k' ene viye macrale lezî aveut tapé. On lzî conseye d' aler trover les fêyes do bwès d' Bonlieu. Ci n' est nén sins mâ k' il î arivèt. A on metou moumint, gn a ene fêye ki s' mostere.

*Dji vs kinoxhe bén, dit-st ele ; vos n' av dandjî d' rén dire
Et dj' sai bén, pôvès djins ki vs pronnez la lontins.
Vos vs poloz rapâjhî ; sins novelès priyires,
Divant l' anêye, creyoz m', vs âroz on ptit valet.*

*Po ene nexhance anonceye, on pout dire k' ele l' a stî ;
Gn a nou viyaedje gâmès, d' Harnoncoû a Tintnî
Di Mson a Floravile, e passant pa Sinu
D' Halazi a Tchekion, et d' Lochnô a Môrgni
Ki n' a sepou l' novele, et s' endè ragaiyi.
Tolmonde âreut wadjî k' el fameus Djan d' Mâdi
Esteut l' fi d' tote li Gâme, et nén tot djusse di Vlône.*

Djan d' Mâdi n' vout nén bouter avou s' pa. Adon, si mononke li fwait moussî come gâre di bwès (foistî). Mins on bea djoû, la l' bwès ki blame « tot evike ». C' est ene comogne [*bois communal*]. Dabôrd, i lyi fâreut rpayî les djins do viyaedje k' î plént aler mete leus biesses s tchamps et côper do tchâfaedje. Kimint fé ?

*Leyîz m' fé, a-t i dit, vos m' ploz croere, âs waeyéns,
N' ârè nol uzaedjî ki dj' n' ârè disfreyî.
Vla nosse Djan ki comince a houkî les poirtchîs
K' i vnénxhe wârdèr les sonres dins les bos d' tos les bans
Dj' clôrans les ouys, dit-st i, mins fâre k' sol martchî,
Vos m' wârdéxhe deus troyetes pa niyêye di pouchlons.*

Tchanson

Racoulotans nos

I.

L' esté est evoye ! Âs tcholeurs k' i nos *done*,
A *succédé* les bijhes et les froeds vints.
Sins î pinser, vo ns la sol fén d' l' *otone*.
On sint d' l' ivier ervini les mwais tins.
Des ptits moxhons, les tchansons sont fineyes.
C' est come on doû. Les leus sont dins les bos.
I strifouynut didins les foyes djaeneyes.
Rén k' d' î pinser, dj' *frissone*, et dj' a Bén froed dins l' dos; / Froed dins l' dos.

Resploe

Schoyoz l' feu, Zabele,
Vos djnos dlé mes djnos;
Po vos tni tchôd cwand i *djèle*,
Racoulotans nos ! (deus côps)

II.

A! ç' n' est pus l' tins k' dins les prés
d' Marcinele
Sol vete waezon [*gazon vert*], el long
do blanc rixhot,
Ki to coreus, co pus lesse k' ene
gazele,
Et k' dji t' shuveu, sôtlant come on
gadlot.
Si dj' t' atrapéve, c' esteut on bon gros
betch
Ki dj' t' aclapéve so t' *minwès* si
vermey.
Ç' n' est rén, Zabele, èm cour n' est
nén co setch;
Nos rvierans co les fleurs et
l' verdeure et l' solea (*â resploe*)

III.

Vos sovnoz co di no perlinaedje
Cwand a Djerpene, nos avans manké
l' trén?
Et k' po rivni, dins l' taeye, padzo
l' foyaedje,
Nos stans d'morés pierdous disk' â
matén.
Ké niût, Zabele al frexheur, al rozêye!
Ene niût, portant, ki ns n' avans nén
yeu froed.
C' esteut l' bon tins; âdjourdu c' est
l' djalêye
Ki nos tént garlotant alintoû do tocoe /
do tocoe... (*â resploe*)

IV. A gros ploumions, la l' nive ki tchait et vole, / Patocosté, s' estind come on
blanc drap [*drap blanc*]. / Disca m' vî djonne, tot trisse didins s' gayole, / Ki
n' fwait pus tchîp, ca il a rovyî s' tchant. / A! Dji vôreu ki dins totes les wâmires
[*chaumières*] / Les mâlureus ârênt d' cwè s' ertchâfer / Et k' e bevant, didins
leus chopes di bire / A plin goyî tertos, i pôrênt repeter / repeter...

Câzaedje : *Djåke Bietrand* / *Muzike* : « Courrier du printemps » da *Léon Galoppe d'Onquaire (1805-1859)* et *Louis Abadie (1814-1859)*; *Tchantaedje*:
Bob Dechamps.